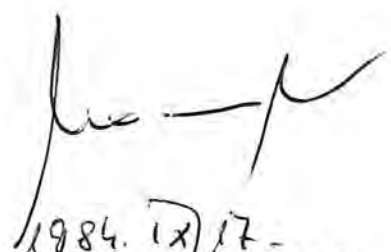

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZETÉNEK
KUTATÁSI JELENTÉSEI

16.

Visszaminósítve

1984. IX. 17.
SZOLGÁLATI HASZNÁLATRA!

31-014-84.

**CSALÁDOK ÉS HÁZTARTÁSOK
NÉHÁNY JELLEMZŐJÉNEK ALAKULÁSA,
1981–2001.**

ELŐZETES VÁLTOZAT

Készült: 200 példányban

E kötet sorszáma: 200

Budapest, 1984. június

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET

Igazgató:

Monigl István

Sorozatszerkesztő:

Hablicsek László

Írta:

Szabó Kálmán

Lektorálta:

Cseh-Szombathy László

TARTALOMJEGYZÉK

I.	BEVEZETÉS.....	7
II.	FOGALMI MEGHATÁROZÁSOK.....	10
III.	AZ ELŐRESZÁMITÁS MÓDSZERÉRŐL.....	15
IV.	AZ ADATBÁZIS.....	18
V.	AZ ELŐRESZÁMITÁS HIPOTÉZISEI.....	20
VI.	NÉPESSÉG CSALÁDI ÁLLAPOT SZERINT.....	23
VII.	CSALÁD-HÁZTARTÁS ELŐRESZÁMITÁS.....	26
	7.1 Népeségi hipotézisek hatása a családok és háztartások alakulására.....	26
	7.2 Háztartások számának és népességének alakulása 1981-2001.....	29
	7.3 Családok számának és népességének alakulása 1981-2001.....	36
VIII.	SZEMPONTOK AZ EREDMÉNYEK FELHASZNÁLÁSÁHOZ.....	40
	IRODALOM.....	43
	TÁBLÁZATOK.....	45
	1. A népesség megoszlása családi állapot szerint az egyes népességelőreszámítási változatok alapján 1981-2001.....	47
	2. A különböző típusu háztartások számának alakulása 1981-2001.....	48
	3. A különböző típusu háztartásokban élők számának alakulása 1981-2001.....	49

4. Család-háztartások számának és összetételének alakulása 1981-2001.....	50
5. A különböző összetételű családok számának alakulása 1981-2001.....	51
6. A családokban élők számának alakulása az egyes népességelőreszámítási változatokban 1981-2001	52
7. 100 háztartásra jutó személyek számának alakulása az 1960, 1970. és 1980. évi népszámlálások és a népességelőreszámítás különböző változatai szerint 1981-2001.....	53
8. 100 család-háztartásra jutó személyek számának alakulása az 1960, 1970. és 1980. évi népszámlálások és a népességelőreszámítás különböző változatai szerint 1981-2001.....	54
9. 100 családra jutó személyek számának alakulása az 1949, 1960, 1970. és 1980. évi népszámlálások és a népességelőreszámítás különböző változatai szerint 1981-2001.....	55
10. 100 családra jutó gyermekek számának alakulása az 1949, 1960, 1970. és 1980. évi népszámlálások és a népességelőreszámítás különböző változatai szerint 1981-2001.....	56

I. BEVEZETÉS

Az 1980. évi népszámlálás népességi adatainak felhasználásával, új programmal, a korábbiaknál részletesebb népesség-előreszámítás készült, melynek országos és területi eredményeit 1983 folyamán publikálta a Népeségtudományi Kutató Intézet.¹

Az eddig elkészült előreszámítások egy átfogó rendszer részei, amelynek keretében további a/ népességi adatokat és b/ a népesség más demográfiai jellemzőinek, illetve c/ vérségi és gazdasági közösségeinek adatait számítjuk előre. Jelen kutatási jelentés a harmadik csoportba tartozó család és háztartás adatok előreszámításának első eredményeit foglalja össze. A számításokat országos szinten végeztük, az eredmények az előbb említett országos népességelőreszámítás adataival konzisztensek. A konzisztenciát az biztosítja, hogy a család-háztartás előreszámítások népességi adatbázisa az előreszámított népesség.

Az Intézetben első ízben 1965-ben, a rendszeres népességelőreszámítások megindulása után néhány évvel, készült család-háztartás előreszámítás kísérleti jelleggel², az eredmények hazai közzlésére azonban nem került sor.

¹ Magyarország népessége 1981-2001, országos népességelőreszámítás. Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei. 55. sz. és Magyarország népessége 1981-2001, területi népességelőreszámítás. Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei. 56. sz.

² A számításokat Tamásy József végezte és eredményeit a belgrádi ENSZ Világ Népesedési Konferencián: Projections of families in Hungary /Családok előreszámítása Magyarországon/1965. WPC/WP/288 címmel ismertette.

Másodszor 1975-ben, a tervezés egyre égetőbb igényeinek kielégítésére a korábbival azonos módszerű, de a számítástechnika lehetőségeinek felhasználásával már részletesebb előreszámítás készült Budapest, megyei városok, városok és községek területi bontásban. A felhasználók számára néhány példányban összefoglaló jelentést állítottunk össze, de az eredmények nyilvánosságra nem kerültek, mert a felhasználók nem tudták elfogadni, hogy a népesedési hullám felfutó szakaszában a család-háztartás jellemzők további elaprózódást mutattak. Az azóta eltelt idő tényadatai és az új előreszámítás eredményei most bizonyították, hogy az 1975. évi számítások módszertanilag jól ragadták meg a tendenciákat.

A következő munkaszakaszban még ezévben a módszer és a hipotézisek továbbfejlesztésével újabb és érdemi előreszámítások készülnek az Intézetben. Ebben a szakaszban sor kerül a házasságkötések és válások alakulására vonatkozó feltételezések kidolgozására, a nemek létszámkülönbségének figyelembevételére, és a területi részletezés bevezetésére, valamint néhány további módszerbeli hiányosságok kiküszöbölésére.

A továbbfejlesztett módszer egyben lehetővé teszi további adatok közlését is, ezen belül elsősorban a népesség családi állapotának nem és korcsoport szerinti megoszlásait és a családok, háztartások összetételére vonatkozó információkat.

Meg kell jegyeznünk, hogy a tapasztalatok hiánya mind a demográfia, mind pedig a felhasználás részéről nehézségeket okoz a számítások tervezésében. Míg ugyanis a népességelőreszámításoknál a kor, nem /és területi egység/ szerinti népességszámok, illetve a természetes népmozgalom mutatói gyakorlatilag kimerítik a számítható változók körét, addig a család-háztartás adatoknak rendkívül sok mutatója és kombinációja létezik.

A lehetséges és hasznos információk kiválasztása a prognoszták és felhasználók közös feladata, aminek mindeddig csak töredékét végeztük el.

A tanulmányban ismertetésre kerülő család-háztartás előreszámítás első, kísérleti jellegű eleme egy több változatban készülő család-háztartás előreszámításnak.

II. FOGALMI MEGHATÁROZÁSOK

A család és a háztartás köznapi és népesedésszta-
tistikában használatos fogalma nem pontosan fedi egymást.
Az eltérés nyilván abból ered, hogy a köznyelvben általá-
ban nincs szükség a két fogalom árnyalatainak megkülönböz-
tetésére és a beszélő saját társadalmi környezetének meg-
felelő tartalmat tulajdonít a szavaknak. A két szó által-
leirt társadalmi alapegységek szerkezete egyébként az u-
tóbbi néhány generáció élete alatt jelentős változáson
ment át, így különböző koru emberek számára is mást jelent-
hetnek.

Családon a beszédben rendszerint rokon kapcsolo-
latok szövevényét értjük, sokszor az együttélés - együtt-
lakás követelménye nélkül, míg a háztartást inkább a csa-
lád mindennapi tevékenységének, gazdálkodásának szinonimá-
jaként használjuk.

A népesedésszta-
tistikában - a megfigyelés tudomá-
nyos pontossága és a hazai, illetve nemzetközi összeha-
sonlítások megalapozása érdekében az ENSZ ajánlása alap-
ján - családmagnak nevezünk:

a/ egy házaspárt,³ nem házas gyermekeikkel e-
gyütt, vagy /ha még nincsenek gyerekeik, il-
letve már házasságot kötöttek/ azok nélkül,

³ Házaspárnak kell tekinteni a tartósan, családszerűen e-
gyüttélő, bármely családi állapotú élettársakat is.

b/ egy /özvegy, elvált, különélő stb./ szülőt, ha nem házas gyermekei vele élnek.

A már házasságot kötött gyermekek nem számítanak a családmagba akkor sem, ha időközben elváltak, megözvegyültek, vagy különélnek. Ez a csoport vagy saját családot alkot az előbbi követelmények szerint, vagy csak a háztartásba számít bele, mint családdal élő rokon.

A háztartás az előbbi szűken értelmezett vérségi köteléssel szemben gazdasági közösség, magában foglalja az együtt élő, lakó, étkező, a mindennapi élettel kapcsolatos munkát és költségeket /legalább részben/ közösen vállaló személyeket. Ebben az értelemben tehát a háztartás a társadalom legkisebb gazdasági egysége.

Amennyiben az előbb definiált családmaggal senki nem él, lakik együtt, akkor a család és a háztartás egybeesik, minthogy a családmag tagjai természetesen háztartást is alkotnak. Magyarországon az 1980. évi népszámlálás szerint a háztartások 62,9 %-a tartozott ebbe a csoportba. A családok több mint egyharmada tehát további rokon vagy nem rokon személyekkel, sőt mintegy 5 százalékuk további családokkal élt közös háztartásban.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a közös lakás nem feltétlenül jelent közös háztartást, pl. a /kis számban még létező/ társbérlet vagy az albérlet nem alkotnak "gazdasági" közösséget a bérletárssal vagy a főbérlettel.

A háztartásnak azonban nincs mindig családmagja, ezért a családra épült család-háztartások mellett a népességstatisztika ismer nem család-háztartásokat is. Ilyenek első-

sorban az egyedülállók és a családot nem alkotó rokonok, vagy a rokoni kapcsolat nélkül közös háztartásban élő⁴ személyek háztartásai. Ez utóbbiakra példa az eltartási szerződéssel együttélő eltartó és eltartott, ha egyébként egyikük sem él családban, vagy a közös háztartásban élő barátok stb.

A háztartások egy különleges csoportját alkotják az intézeti háztartások. Ide tartoznak a kollégiumok, munkásszálók, szociális otthonok, nevelőintézetek, elfekvő kórházak stb. és természetesen bizonyos nem polgári intézmények, mint pl. a büntetésvégrehajtó intézetek is. Az intézetekben élő népességet a népszámlálások általában külön sokaságként kezelik, adataik a családok és háztartások feldolgozásában nem vesznek részt, vagy ha igen, a táblákból elkülöníthetők. Bizonyos esetekben pedig a személyeket visszahelyezik tényleges családjaikba vagy háztartásaikba és a továbbiakban úgy szerepelnek, mintha valóban azokkal élnének.

A családok és háztartások statisztikai definíciójában hangsúlyozottan említettük az együttélést, együttlakást. Ezek a közel azonos jelentésű fogalmak a meghatározások lényeges részét képezik, ezért ezeket magukat is pontosítani kell.

A népességstatisztikai megfigyeléseknek mindig fontos eleme volt a vizsgált személyek lakóhelye, vagy valamilyen tartózkodási helye, azaz a területi egység ahol számbavették őket. Azt természetesen nem lehet megkivánni /legalábbis a mai körülmények között nem/, hogy összeírásra mindenki valamely, a népszámlálás vagy mikrocenzus szempontjából alkalmas helyen

⁴ Az élettársi együttélés kivétel, mint már erről szóltunk, ezeket házastársakként kezeljük és így családként tartja számon a statisztika.

pl. az állandó lakóhelyén jelentkezzék, de szerencsére nem is szükséges, mert az összeírás helyének, az állandó és /ha ilyen van/ ideiglenes lakóhelynek feljegyzése pontos azonosítást tesz lehetővé.

A kérdésekre adott válaszok alapján meghatározható a népességkategória, vagyis az, hogy a kérdezett személy hol tartózkodott - a területi egység jelenlévő népessége - hol van állandó lakóhelye - állandó népesség - és hol van ideiglenes lakóhelye, ahol munkavégzés, tanulás vagy egyéb okból rendszerint tartózkodik - lakónépesség.

A jelenlévő népesség pillanatnyi állapotot tükröz, a hazai statisztikában szokásos január 1. 0 órai eszmei időpont és az évvégi, ünnepi rokonlátogatások egybeesése miatt jelentősen torzithat. Ezért ma már általában a mindennapok állapotát jobban tükröző lakónépességre szokás feldolgozni és közölni a népességi /elsősorban a népszámlálási/ adatokat, de bizonyos feldolgozásokat elvégeznek állandó népességre is, minthogy a tervezés különböző ágazatai éppen ezeket igénylik.

A népességkategória figyelembevételéül különösen fontos a családok és háztartások vizsgálatában, mert míg a területi egység lakosságában csak létszám eltéréseket okoz a különböző népességek szerint végzett feldolgozás, és az eltérés csak olyan területeken nagy, ahol a munkaerő szükséglet, oktatási intézmények jelenléte, vagy egyéb okok miatt sok az ideiglenes bejelentővel ott lakó személy, addig a családok és háztartások összetételét, szerkezetét változtatja meg és végző soron meghamisítja a róluk alkotott képet.

A lakónépességben gyermektelen házaspárok az állandó népesség szerint lehetnek többgyermekesek, ha gyermekeik

egyébként kollégiumban laknak, vagy anya-gyermekével típusu családba a más településen dolgozó, ott ideiglenesen bejelentett férjet visszahelyezve házaspár-gyermekkel típusu családot kapunk, sőt rokon vagy akár nem rokon egyedülállók közös nem család-háztartása visszakerülhet a család-háztartások közé, ha az ideiglenesen távollévő férjet, gyermeket /ritkábban feleséget/ visszahelyezzük állandó lakóhelyére, de ugyanigy az egyedülálló családba, háztartásba kerülhet.

A számításokat lakónépességre végeztük, legfőképpen azért, mert ehhez voltak meg az adataink, egy következő szakaszban azonban elképzelhető a számítások kibővítése ebben az értelemben is. Egyelőre csak a népszámlálás évére, 1980-ra vonatkozóan rendelkezünk bizonyos állandó népességre számított család, illetve háztartás adatokkal,⁵ amelyek segítséget nyújtanak a tervezés számára az eltérések becslésében.

⁵ 1980. évi népszámlálás.
23. kötet Háztartás és család adatok I.,
26. kötet Háztartás és család adatok II.

III. AZ ELŐRESZÁMITÁS MÓDSZERÉRŐL

A család-háztartás előreszámításnak értelemszerűen az ugyanazon időszakra végzett népességelőreszámítással konzisztensnek kell lennie, ellenkező esetben a kettő közül legalább az egyik hibás. Ebből az elvből következik, hogy a kétféle előreszámítás nem lehet független egymástól, vagy az előreszámított népességi adatokat transzformálják alkalmas hipotézisekkel és módszerrel család, illetve háztartás adatokká, vagy pedig a család-háztartás előreszámítás állítja elő a népességi adatokat is. Az előbbi általában egyszerűbb, ezért elterjedtebb, az utóbbi jóval bonyolultabb, csak igen fejlett statisztikai szolgálattal rendelkező országokban alkalmazható.

Számításainkat az első típusba tartozó módszerrel végeztük, amely az ENSZ Statisztikai Hivatala által közreadott⁶ módszernek a hazai körülményekhez és szükségletekhez igazított változata.

A módszer választásában csak részben vezetett bennünket az egyszerűség; legalább ilyen sullyal esett latba az előreszámítások meglévő adatbázisa és az a tény, hogy a sokoldalú népességstatisztikai adatgyűjtés és feldolgozás /sőt közlés/ ellenére igen nehéz minden szükséges információ előállítása, különösen ha a népességfejlődés ismerveire hipotéziseket kívánunk felállítani.

⁶ United Nations: Manual VII. Methods of Projecting Households and Families ST/SOA/SERA/54.

Az elkészült előreszámítást előzetesnek tekintjük mind részletezettségét /az eredmények információtartalmát/, mind pedig a közvetlen családalakulási /házasságkötési, válási stb./ illetve háztartás-szerveződési formákra épülő érdemi hipotézisek hiánya miatt.

A családok és háztartások számát, típusát és nagyságát, illetve az ezekben élő személyek számát az eljárás úgy állítja elő, hogy kiszámítja egy adott évben a népességben előre meghatározott család-háztartás ismérvekkel rendelkezők arányát, majd ezeket a hipotéziseknek megfelelően /esetünkben az 1980. évi arányokat rögzítve/ évről-évre alkalmazza az előreszámított népességre. Eredeti változatban "headship rate"-nek nevezték a módszert, mert abból az alapelvből indultak ki, hogy a családok száma szükségképpen megegyezik a családfők számával /ugyanígy a háztartásoké a háztartásfők számával/, ezért ha ismerjük - hipotézis alapján megadjuk⁷ - a családfők /háztartásfők/ arányát egy adott évben, akkor a népességszám ismeretében meghatározható ezek száma, vagyis a családok /háztartások/ száma is.

A módszer nyilván annál pontosabb eredményt ad, minél inkább homogén népességcsoportra vonatkozó arányokkal dolgozunk. A gyakorlatban - a korösszetétel torzító hatásának kiszűrése céljából - korévenként, vagy legalább korcsoportonként szokás meghatározni az arányokat.⁸

⁷ Jelen előreszámítás hipotéziseit az V. fejezetben ismertetjük.

⁸ Esetünkben az 1980. évi népszámlálás megfelelő családi állapot - családi állás táblájának ötéves korcsoport bontása határozta meg a részletezés mértékét. Lásd még IV. fejezet.

A család- és háztartásfők, illetve családok és háztartások számán kívül természetesen a rendelkezésre álló információktól függően további ismérvek, mutatók értékei is meghatározhatók. A népszámlálások részletes családi állapot és családi állás adatai lehetővé tették, hogy a család és háztartás összetétel néhány további jellemzőjét /azok megoszlását/ és a megfelelő népességszámokat számítsuk.

IV. AZ ADATBÁZIS

Az előreszámításhoz, mint azt az előző fejezetben láttuk, kétféle adatállományra van szükség, nevezetesen népességi adatokra és a számításához szükséges arányokra. Népeség alatt természetesen előreszámított népességet kell értenünk, ezeket transzformáljuk az arányokkal család-háztartás adatokká.

Esetünkben a népességi adatbázis az új, 1981-2001 időszakra szóló előreszámítások /országos/ I./technikai/ és II/1, II/2, II/3 jelű/érdemi/ változatainak ötéves korcsoportokra összevont népessége nemenként. Számítástechnikai szempontból ez az előreszámítások eredményszalagjainak átvételét jelentette, ily módon manuális előkészítési, adatrögzítési és ellenőrzési munkát lehetett megtakarítani.

Az arányszámok számításánál az 1980. évi népszámlálás, Demográfiai adatok, 21. kötetből "A népesség családi állás korcsoport és családi állapot szerint" c. tábláját használtuk, amelyben nemenként sőt a háztartásban elfoglalt helyük szerint található a teljes népszámlálási népesség megoszlásai. A táblából számított arányszámokat alkalmaztuk az előreszámított népességszámra évenként, így tulajdonképpen évről évre a népszámlálással azonos szerkezetű táblához jutottunk. A számítás következő lépésében ezekből az adatokból állítottuk elő a 1-10. táblákban található család és háztartás adatokat.

Az arányszámok időbeli változására vonatkozó hipotézisek és előrebecslések kidolgozásához további, a rendszeres statisztikai adatgyűjtésből nagyrészt megszerezhető in-

formációkra van szükség. A jelen család-háztartás előreszámitásban az arányokat változatlanoknak tekintettük /erről bővebben szólunk az V. fejezetben/, ennek megfelelően a feltételezések további adatokat nem igényeltek.

V. AZ ELŐRESZÁMITÁS HIPOTÉZISEI

A számítási eljárás lehetővé teszi a családi állapot és a családi, illetve háztartási állás induló /népszámlálási/ arányainak változtatását, így, ha a házassági mozgalomban változás várható és elégséges információval rendelkezünk a házasságkötések, válások és özvegyülések alakulásának irányáról, nagyságáról, vagy a család-háztartás szerveződés várható jellemzőiről - többgenerációs együttélés, különböző rokonok, vagy nem rokon személyek beépülése a háztartásba pl. a lakáshelyzet, vagy a kialakult gondoskodási formák következtében, - ezekre nézve hipotéziseket állíthatunk fel.

A hipotézisek kidolgozása során különös gondossággal kell eljárunk, mert a jogi kapcsolatok, a rokoni és érdekviszonyok bonyolult szövevénye, a különböző demográfiai változások egymással kölcsönös kapcsolatban állnak, a feltételezett változások egymást erősíthetik, kiolthatják, sőt elmentmondásba is kerülhetnek. Amennyiben pl. népességelőreszámításból indulunk ki, a halandóság, ezen belül a két nem halandóságának eltérése implicite korlátokat szab az özvegyülésre vonatkozó feltételezéseknek. Ugyanugy házassági mozgalommal kapcsolatos hipotézis csak a két nem megfelelő koru és szabad állapotú személyeinek egymáshoz viszonyított létszámához igazítva készülhet.

A családi-háztartási állásra tett feltevések kidolgozásánál figyelembe kell venni, hogy a családok és háztartások szerkezete egyik oldalról következménye a házassági mozgalomnak, a házas termékenységnek és más demográfiai jellemzőknek, másik oldalról függ a lakáshelyzet alakulásától, akár mert lakás hiján kényszerű együttélések alakulhatnak ki, akár mert a megfelelő nagyságú lakások hiányában nem költözhetnek össze

családok, vagy a gyermekeik és a gondozásra szoruló idősök stb.

A módszerben rejlő változtatási lehetőségeket, tehát a házassági mozgalomra és a belső aránymódosításokra felállítható hipotézisek lehetőségét, a család-háztartás előreszámítások első, jelen kutatási jelentésbe foglalt szakaszában nem használtuk ki. Másszóval - és ezt az eredmények helyes értékelése és minősítése céljából hangsúlyozni kívánjuk - feltételeztük, hogy az előreszámítás teljes tartama alatt a családi állapotnak és a családi-háztartási állásoknak az 1980. évi népszámlálás által megfigyelt aránya változatlan marad.

Ez a megszorítás természetesen korlátozza az eredmények értékét, ennek ellenére - a később elkészítendő, érdemi hipotézisekre épülő előreszámítások nélkül is - sok hasznos információ és tapasztalat származik az ily módon végzett számításokból. Ezen belül kiemelten fontos szempontnak tartjuk az alábbiakat:

- a/ A jelen család-háztartás előreszámítás - bár nem az első - a népességelőreszámításoknál sokkal kevesebb tapasztalatra épül, igen jól használható a modell működésének és a népességstruktúra hatásainak feltárása.
- b/ A valós hipotézisek kidolgozásához segítséget nyújt az egyszerűsített változat eredményeinek elemzése.

c/ A hipotézisek megalapozásához szükséges egyik legfontosabb kutatás eredményei 1983. folyamán jelentek meg. Ebből kiderül, hogy az első házasságkötések esetében "ha nem is kizárólagos, de hangsúlyozott jelentősége van a népesség demográfiai összetételének, ezen belül kitüntetetten a nemek arányainak".⁹ Mivel a házasságkötéseken belül döntő sulya van az első házasságkötéseknek, ezért a későbbi változatokkal való összevetés céljára hasznos egy változatlan-ságot feltételező /technikai/ változat számítása, amelyben éppen a demográfiai összetétel hatásai jelennek meg tisztán.

⁹ Csernák, 1983.

VI. NÉPESSÉG CSALÁDI ÁLLAPOT SZERINT

A számítási eljárás először a népesség családi állapot, családi állás és ötéves korcsoportok szerinti megoszlását állítja elő nemenként. A tényleges család és háztartás jellemzőket /családok illetve háztartások száma, típusonkénti megoszlása, nagysága stb./ az így előállított mátrix népességi adataiból becsüljük egy következő számítási lépésben. Ily módon számítás közben nagyszámu, a tervezés számára sem érdektelen népességi adathoz jutunk. Ezek nagyobb részével jelen kutatási jelentésben - elsősorban terjedelmi okokból - nem foglalkozunk részletesen.

A népességi adatok közül az egyik legfontosabb a népesség családi állapot szerinti megoszlása korcsoportonként. Ennek korrekt előreszámítása egyben a család-háztartás előreszámítások kulcskérdése, a férfiak és nők közül ugyanis közel azonos számú¹⁰ házas családi állapotúnak kell lennie, nagyobb eltérés, vagy időben növekvő eltérés a család és háztartás eredményeket torzithatja.

A számítóprogram nem rendelkezett olyan rutinnal, amely a két nem házasainak számát ellenőrzés alatt tartotta volna, ezért a házasságkötési korba lépő férfiak és nők számának különbségei miatt az eltérés bizonyos mértékig megnövekedett. Az ebből eredő torzítás mértéke a családok és a háztartások számában, az előreszámítás első éveiben a 0,3

¹⁰ Elméletileg pontosan azonos számú házas személy van egy zárt népességben, azonban a népesség nem tökéletesen zárt és a népszámlálási számbavételnek is van kisebb hibája.

%-ot nem haladja meg, de még az ezredfordulón is 1 % alatt marad.

Ki kell emelnünk, hogy a legnagyobb hiba az I. /technikai/ népességelőreszámítási változatnál jelentkezik, az érdemi népességelőreszámítási változatokban a hiba kisebb és időbeli növekedése jóval lassabb. A feltűnő különbség oka az érdemi változatokban prognosztizált népmozgalmi változásokban kereshető. Az állandóság hipotézise mellett ugyanis évről-évre, de különösen az utolsó években a férfiak száma valamivel nagyobb, mint a házasságkötési körkülönbség figyelembevételével számított nőké, így a férfiak egy részének a valóságban nem jut pár. /A lényegen nem változtat, de a valóságos helyzetet még az is bonyolítja, hogy mind a férfiak, mind a nők egy kis része, különböző - pl. egészségi - okok miatt akkor sem lép házasságra élete folyamán, ha egyébként akadna párja./ A tényleges népességelőreszámítási változatokban, a népesedési hullámok egybeesése és kismértékben a halandóság nemenként eltérő változásai miatt a "házassági piac" kiegyenlítettebb. Ennek ellenére a számítóprogramba a következő előreszámítási szakaszban olyan eljárást kell beépíteni, ami a jelentkező eltérést megszünteti, így a hibaforrást kiküszöböli.

A házások nemenkénti számának növekvő eltéréseiből eredő hiba, mint már említettük, nem nagy, a család és háztartás eredményeket csak kismértékben befolyásolja. Ugyanakkor azonban a családi állapot szerinti népességszámokat nagyobb körültekintéssel kell felhasználni. A házasságkötési mozgalomra vonatkozó hipotézis hiánya és az előbbieken vizsgált hiba jelentkezése miatt az 1. táblában csak a két nem különböző családi állapotú népességnek arányát közöljük öt évenként.

A százalékos megoszlás alakulásában a hiba hatása nem nagyobb mint a kerekítésé, így a változásokat teljes egészében a korösszetételnek a népesedési hullámok által alakított torzulásai, pontosabban a korösszetétel torzulásainak időbeli lefutása okozza. Ha tehát hipotéziseinknek megfelelően nem változik a házasságkötési és válási mozgalom, valamint az özvegyülések csak a halandóság nemenként kissé eltérő alakulásának véletlen következményei /amit a népességelőreszámításból származó bázisnépesség hordoz magában/, akkor a családi állapot változásai - és minden további - család és háztartás ismerv változása a magyar népesség multbeli torzulásokat hordozó konstrukurájának következménye. A folyamatban lévő termékenységcsökkenés és halandóságromlás legfeljebb az időszak utolsó 4-5 évében érezteti hatását, a népességelőreszámításban a 80-as évek közepétől feltételezett kedvezőbb változások pedig a családok és háztartások számára és összetételére egyáltalán nem hatnak, csupán átlagos nagyságuk igen gyors csökkenését lassítják fokozatosan. Az adatok tanúsága szerint azonban az átlagos család és háztartás nagyság csökkenése az időszak végéig nem áll meg, emelkedése pedig csak a termékenység tartós, jelentős emelkedése esetén képzelhető el 2000 után.

VII. CSALÁD-HÁZTARTÁS ELŐRESZÁMITÁS

7.1. Népességi hipotézisek hatása a családok és háztartások alakulására

A népességelőreszámítások eredményei¹¹ szerint az ország népességszáma 2001-ig jelentősen fog, a tervezés alapjául szolgáló közepes változat mintegy 488 ezer fővel, 4,6 %-kal kisebb lélekszámot mutat az időszak végén, mint az 1980. évi népszámlálás népessége. Az alsó és felső változatok valamivel az előbbi alatt illetve felett futnak, körülbelül a 4-6 % közötti sávot jelölik ki. A fogyás, mint ismeretes, az egy ideig csökkenő, aztán mérsékelten emelkedő, de az egyszerű reprodukcióhoz még az ezredfordulón is csak a legkedvezőbb változatban közelítő termékenység következtében alacsony születésszámok és az időszak első felében tovább romló, második felében pedig stagnáló, vagy lassan javuló halandóságból eredő magas halálozásszámok következménye.

Ugyanakkor azonban a csökkenő születésszámok következtében kisebb lesz a családok, illetve a családokat tartalmazó háztartások átlagos nagysága is, de számuk mindaddig nem szükségképpen csökken, amíg a kisebb létszámú generációk házasságkötési korba nem érnek, ez pedig csak az időszak után kezdi éreztetni hatását.¹² A következő 20 évben még csak az 1960-as évek népesedési-hullámvölgye jelenik meg, némileg el-

¹¹ Lásd az irodalom 7. pontját

¹² Elvileg elképzelhető, hogy az "egyszülő-gyermek" típusú családok és a megfelelő háztartások száma mérséklődjön, ha gyermektelen családok bomlanak szét /válás, özvegyülés, vagy egyszerűen különélés következtében/, azonban a termékenység csökkenése lényegében nem érinti az első gyermek megszületését, így az ilyen családok száma mégsem fog.

tompulva a családok, háztartások számában.

A halálozások növekvő számának hatása kettős, egyrészt szintén csökkenti a családok és háztartások átlagos nagyságát, másrészt a halálozások miatt az esetek nagyrésztében megváltozik a család, kisebb részében még a háztartás összetétele is. A háztartások számának fogyását közvetlenül csak akkor okozza, ha egyszemélyes háztartást alkotó személy hal meg.

A két jelenség együttes hatását a 8. és 9. táblában követhetjük nyomon. Mindkét táblában feltüntettük néhány korábbi népszámlálás tényadatait, ezek jól szemléltetik, hogy hosszabb ideje tartó folyamatról van szó. Valójában a háztartások elaprózódása, a többgenerációs együttélés fokozatos megszűnése már a múlt században - a demográfiai átmenet megindulásával együtt - megkezdődött, de különösen felgyorsult a hagyományos paraszti gazdaságok megszűnésével és a városba költözés ütemének fokozódásával. Ma már inkább a lassuló szakaszt éljük.

Természetesen az előreszámítás huszéves időszaka alatt nagyszámu család és háztartás megszűnik /kihal, felbomlik, átalakul/ és ezzel párhuzamosan keletkezik /házasságkötéssel, összeköltözéssel, többcsaládos háztartások egyes családjainak önálló lakáshoz jutásával stb./.

A népesség fejlődésében szerepet játszó demográfiai jelenségek és folyamatok, mint láttuk, gyakran egyaránt megváltoztatják a családokat és a háztartásokat. Figyelembevételre, hogy a tervezés más-más célokra használja a család és háztartás adatokat, a továbbiakban külön foglalkozunk az előreszámított jellemzőikkel. Ismételten felhívjuk a figyelmet arra, hogy a számításokat /már a népesség-

előreszámítást is/ lakónépességre végeztük, így jogilag a számítottnál több család/-mag/ létezik;¹³ az egyedülállók, a nem rokon személyek közös háztartásaiban élők és a családdal élő rokon személyek közül sokan családba tartoznának, ha az állandó népességet vennénk figyelembe. 1980-ban a családok száma lakónépesség szerint 3028 ezer, míg állandó népességet alapulvéve 3045 ezer lenne. A háztartások esetében főleg az átlagos nagyság növekedéséhez vezet az állandó népesség szerinti csoportosítás, de elég gyakori a strukturamódosulás, pl. egycsaládos háztartások többcsaládossá válása is.

¹³ A "jogilag" szó ott kizárólag a lakásbejelentésre vonatkozik, ha tehát a különélés a család tényleges felbomlása, pl. a házastársak szakítása miatt következett be, az elvileg nem tartozik ide. Megeshet persze, hogy az elköltöző házaspár állandó bejelentése fennmaradt, így az állandó népességben a család látszólag helyreállna, a népességkategória önmagában az ilyen esetek kiszűréséhez nem elégséges.

7.2. Háztartások számának és népességének alakulása 1981-2001.

A továbbiakban, az eredmények elemzése és a levont következtetések helytállóságának megítélése során mindig szem előtt kell tartani, hogy a számításokat az arányok állandóságának feltételezésével végeztük. A táblázatokba foglalt bármely adat és az adatokra alapozott állítások tehát csak akkor fogadhatók el, ha a hipotézisek legalább közelítőleg megfelelnek a valóságnak, másszóval a jövőben az arányok valóban állandónak tekinthetők. Az állandóság azonban mint láttuk, kísérleti feltevés.

Elsőként vizsgáljuk az összes háztartások számának és három fő típusának: a család-háztartások, a rokon és nem rokon személyek közös háztartása és az egyedülálló arányának és számának alakulását. A 2. tábla négy változatából egyszerű rátekintésre láthatjuk, hogy a népmozgalmi hipotéziseken alapuló előreszámítás az egyes háztartás-típusok arányában, egyik esetben sem jelez nagyobb változást. A háztartások 76-77 %-a mindig család-háztartás, 3-4 %-uk rokon és nem rokon személyek közös háztartása és végül 19-20 % az egyedülálló háztartásainak aránya. Az arány - változattól független - stabilitása a népesség 4-6 %-nyi fogyása mellett azt mutatja, hogy itt a népesség demográfiai /kor és nem/ összetételéből fakadó jelenségről van szó, ezt csak a családformálódás, vagy a háztartás-szerződés jelentős változásai módosítanák. Például, ha a házasságkötés helyett, vagy mellett, az élettársi kapcsolat válik elterjedtté, az az alkalmazott statisztikai fogalmak mellett semmilyen arányváltozást nem okoz. Nagyobb változást jelentene, ha ismét általánossá válna a többgenerációs együttélés, míg a többcsaládos háztartások teljes szétbomlása a család-háztartások arányát még 1 %-kal sem emelné. Egyelőre azonban e-

gyik változásnak sem látni határozott jelét.

Igen kevésbé változik a háztartások száma is. Az I. /technikai/ népességelőreszámitási változat mutat legnagyobb eltérést, eszerint 2001-ig valamivel több mint 30 ezerrel emelkednék a háztartások száma, a II/1 /alsó/ változat szerint 21,6, a II/2 /közepes, tervezési/ változat szerint 12,4 ezer fogyás és végül a II/3 /felső/ változat szerint 7,7 ezres növekedés várható a háztartások számában. A technikai változattól eltekintve tehát a változás mindenképpen 0,6 % alatt marad.

A feltűnő állandóság mögött azonban mégis jelentős változások bujnak meg, hiszen eközben a népesség száma szinte végig fogy, ily módon az abszolút változást alig mutató adatsorok tulajdonképpen relatív emelkedést képviselnek. A népesség számához képest ugyanis 4-5 %-kal növekszik a háztartások száma.

Az előreszámitás kezdő és végpontja között az idősorok futása nem lineáris, előbb fogyást mutat, majd az 1993-94 körül elért mélypont után rövid emelkedő szakasz következik. Ebben tompitva és időben - más demográfiai jelenségekhez képest - elcsuszva jelenik meg a 20-30 évvel korábbi hullámvölgy. A férfiak és nők házasságkötési korának és a megfelelő koruak nemi arányának eltérései viszonylag nagy különbségeket okozhatnak a házasságra lépő generációk nemenkénti lélekszámában, ezen keresztül a korábbi népesség hullámok megzavarhatják a házasságkötési mozgalmat¹⁴

¹⁴ Lásd 5. fejezet c pontját, illetve a 6. fejezetben tett megjegyzéseket.

és, minthogy a háztartások háromnegyede család-háztartás, a háztartások számának alakulását. A háztartás-típusok közel állandó megoszlása miatt a háztartások számának alakulása és az egyes háztartás típusok számának alakulása sem tér el tulságosan egymástól.

Egyetlen jellegzetességet kell kiemelnünk, éspedig azt, hogy az egyedülállóak száma, az időszak első felében bekövetkező minimális fogyástól eltekintve, minden változatban emelkedik abszolút értelemben is. A növekedés nem túl nagy, de a népesség korösszetételének ismeretében előrelátható, hogy az ezredforduló után fel fog gyorsulni. Másik oldalról, az egyedülállóak mintegy 50 %-a 60 évnél idősebb koru személy, akiknek gondozása, ellátása lényeges szociális és egészségügyi feladat.

A háztartások számával szemben a háztartásokban élők száma kevésbé statikus képet mutat. 1982. évi népesség-előreszámítás folyamatosan, a II/3 változattól eltekintve monoton csökkenő népességszámokat adott, s ezzel párhuzamosan csökkenést találunk a 3. tábla szerint a háztartásokban élők számában is.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy egyéb információk hiányában az intézeti háztartásokban /polgári intézetek!/ élők számát a többi családi állásokkal együtt az arány változatlanóságának feltételezésével korcsoportonként vetítettük előre. Valószínűleg ez előreszámításunk egyik legbizonytalanabb pontja, hiszen a kollégiumok, szociális otthonok és munkásszállók férőhelyszámának bővítése, esetleg az utóbbiak esetében szűkítése szükségképpen az intézményekben lakók számának változásával jár. A család-háztartásokban élők számát ez viszonylag kevésbé befolyásolja, de a másik típusba tartozó háztartások

száma és a bennük élők száma jelentősen megváltozhat.

Az intézeti háztartásokban élők számának "demográfiai" előreszámítása 2001-ig kisebb mértékű - 20 ezret egyetlen változatban sem meghaladó - fogyást mutatott ki. Ez elsősorban a csökkenő számú iskolás korú gyermekek kisebb kollégiumi helyigényének és a munkásszálláson lakó kisebb számú /fiatalkorú/ munkásnak tudható be. Ugyanakkor közismert, hogy ma még sorbaállítás van a férőhelyekért, tehát ha azok száma nem bővül is, legalább az 1980. évi szinten marad, ezért valószínűleg a kismértékű csökkenés sem következik be, a helyeket az albérletben lakó egyedülálló, vagy esetleg a családdal élő rokonok betöltik.

Mindezekből következik, hogy a rokon és nem rokon személyek közös háztartásában élők, az egyedülálló és az intézetek lakóinak együttes száma lesz várhatóan, jó közelítéssel állandó. Ilyen körülmények között azonban a család-háztartásokban élők száma éppen annyival és olyan ütemben fogy a 20 év alatt, mint a népesség száma. A 7. tábla tanúsága szerint a 100 család-háztartásra jutó személyek száma, ami 1960-ban még 347 volt és 1980-ra 327-re esett le, /20 év alatt 20 fő/ 2001-ig kissé lassabban további 15-tel 312-re csökken; az alsó változatban még kevesebb, mindössze 312, sőt a felső változatban is csak 315 lesz.

Érdekesképpen érdemes meggondolni, hogy a 100 család-háztartásra jutó személyek 1980. évi számának fenntartásához közel 10 millió 700 ezer főnyi népességszám lenne szükséges, azaz a népesség nem fogyhatna, sőt ha az 1960. évi 347-et szeretnénk elérni, ahhoz majdnem 12 milliós népesség kellene. Természetesen mindkettő elérhetetlen, mégsem teljesen értelmetlen dolog az összehasonlítást elvégezni, mert a háztartá-

sok, különösen pedig a család-háztartások átlagos tagszáma már ma is nagyon kicsi. További csökkenése, az alacsony szintű reprodukció és a háztartások atomizálódásának következménye, ami demográfiai és társadalmi értelemben egyaránt kedvezőtlen szintet ért el.

A háztartások számának és a népességszám növekedésének multbeli dinamikáját összevetve talán még szemléletesebben látszik az aránytalan fejlődés. 1960-tól 1970-ig pl. a háztartások száma 9,7 %-kal emelkedett, míg a népességszám csak 3,5 %-kal nőtt, 1970 és 1980 között pedig a háztartások számának növekedése 10,1 %, a népessége csak 4 %. A lelassult változás mellett a jövő 20 évben a háztartások számának 1 % alatti várható változására a népességnek 4-6 %-os fogyása esik. Az időszak kétszeres hossza miatt, tehát a várható ütemkülönbség körülbelül felére csökken, de előjele változatlan.

A családok és háztartások számának "népmozgalmi" meghatározottsága alatt nem csupán a jelenlegi és jövőben várható termékenység és halandóság hatását kell értenünk, hanem - mint ez már a népességelőreszámítások technikai és érdemi változatainak összevetéséből látható - az induló népesség korösszetételében megjelenő multbeli népességi hullámok hatását is. Ezt egyértelműen bizonyítják a bevezetésben említett 1975. évi család-háztartás előreszámítás egyes adatai. Ennek népessége az 1972. évi népességelőreszámításból származik, amelynek hipotézisei szerint az 1973-as népességpolitikai intézkedések által kiváltott termékenység-növekedés után csak egészen enyhe és rövid ideig tartó visszaesést és a halandóság további lassu javulását tételezték fel, vagyis kedvezőbbek voltak a következő két népességelőreszámítás felső /optimista/ feltételezéseinél. Mégis a ház-

tartások számát és a 100 háztartásra jutó személyek számát, a jelen család-háztartás előreszámításhoz 1991-ig hasonlóan becsülte.

É v	1975. évi		1983. évi II/2 változat	
	család-háztartás előreszámításban a háztartások			
	száma /1000/	átl. nagys. /100 házt./	száma /1000/	átl. nagys. /100 házt./
1981	3681,4	281	3737,8	278
1986	3732,1	277	3733,0	275
1991	3759,3	275	3717,9	270

1991 után a már megkezdődött népességfogyás és a hipotézisek nagy eltérése, tehát az aktuális demográfiai folyamat erősödő hatása miatt az eltérés nyilván fokozatosan növekedne, erre azonban nincs adatunk, mert az 1975. évi család-háztartás előreszámítás végpontja 1991 volt.

Foglalkoznunk kell még a család-háztartások összetételével. Az összes háztartások több, mint háromnegyedét kitevő család-háztartások száma - erről már az előzőkben szoltunk - csak kevéssé változik, az előreszámítási időszak végéig az érdemi változatokban legfeljebb 1 %-kal /abszolút számban 10-30 ezerrel/ fogy. Ezen belül az egy-, két- és többcsaládos háztartások megoszlása évről-évre közel azonos /lásd 4. tábla/. A házasságkötési mozgalom változásainak, a válások alakulásának és természetesen a háztartás-szerveződésre vonatkozó feltételezéseknek kétségtelenül erre a kategóriára legnagyobb a hatása, így a változatlanok oka tulajdonképpen a csa-

ládi állapot és családi állás arányok állandóságának hipotézise. Ugyanakkor azonban, ha megvizsgáljuk az utóbbi néhány népszámlálás adatait, látjuk, hogy az egycsaládos háztartások aránya már 1960 óta 93-95 %, a kettőnél több családos háztartások aránya pedig csak ezrelékekben fejezhető ki, vagyis a megoszlást hosszú ideje változatlanoknak tekintjük. Ennek egyenes következménye, hogy a népességelőreszámításban előrejelzett népességfogyás bekövetkezése esetén is, csak az ezredforduló után - az addig megszülető kislétszámú kohorszok házasodási-családalapítási korba lépésével - kell számítanunk alapvetően új tendenciák kialakulására, amelyeket nyilván erősíteni fog az egyre kisebb családok és háztartások súlyának növekedése, illetve az a tény, hogy ezek strukturájában még alacsony halandóság mellett is gyors változásokat okozhat az előrehaladó korral egyre nagyobb arányú halálozás.

7.3. Családok számának és népességének alakulása, 1981-2001.

A családok száma, technikai változat kivételével, kismértékben ugyan, de minden változatban kisebb lesz 2001-ben. Ez ellentétben áll azzal, hogy a háztartások számában a felső változat szerint emelkedés is lehetséges. Az időszak végére számított érték egyetlen változatban sem monoton fogyás eredménye, a közepes és felső változatokban egy 1991-92-ben elért mélypont után lassu növekedés várható az 1970-es évek elején született nagyobb kohorszok belépése következtében. Az alsó változatban a mélypont kicsit későbbre, az 1990-es évtized közepére csuszik.

A családok számának fogyása, megegyezően hangsúlyozzuk kismértékű, 15-35 ezer, tehát az 1 %-ot kevéssel haladja meg. Ennek ellenére a családokkal több szempontból is külön kell foglalkoznunk, minthogy ezek alakulása, keletkezése, felbomlása visszahat az összes többi népesedési folyamatra, - köztük is elsősorban a reprodukcióra - ezenkívül pedig a népesség döntő többsége valamilyen módon családhoz kötődik, családban vagy családdal együtt él, így a társadalmi tervezésnek szükségképpen figyelembe kell vennie a családokat. A családok szerepének erősítése és társadalmi szerepük erősítése egyébként is politikai program.

Az előreszámításon belül, más adatokkal összevetve, külön hangsúlyt kap a családok számának és népességének alakulása. Amint ugyanis megállapítható volt, hogy a háztartások népességének fogyása elsősorban a család-háztartásokat érinti, úgy a család-háztartások népességének fogyása, döntő mértékben a család/mag/-ok népességében jelentkezik, a II/2 /közepes/ változat szerint várható 488 ezres fogyásból pl. 481 ezerrel éppen a családok népessége fogy és a családdal

élő rokonok száma még néhány ezerrel növekszik is.

A félreértések elkerülése végett szögezzük le rögtön, hogy itt dinamikus fogyásról van szó, a meglévő és az időszak folyamán keletkező családok kisebb gyerekszámára, válások következtében felbomló családi kapcsolatok, melyek folytán a személy nem tartozik tovább a család-népességbe, halálozások következtében megszűnő családok, kisebb létszámú generációk kevesebb házasságkötése és egyéb strukturamódosító demográfiai események hatásának egyenlege jelentkezik az idézett számokban. A felsorolt jelenségek közül különösen nagy szerepe van a családok népességszámának fogyásában a születésszámok deficitjének, a kedvezőtlenül alakuló halandóság következtében kialakult halálozási többletnek és a népesség és háztartások számával kapcsolatban ismételten szóba került, 1973-at megelőző népesedési hullámnak.

Az 5. és 6. táblákban a családok számának és népességének alakulását közöljük, a 9. táblában pedig a 100 családra jutó személyek számát foglaltuk össze a különböző előreszámítás-változatok szerint. A családdal együttélő rokonok számát a 3. táblázatban található család-háztartások népességszáma és a 6. tábla család-népességének különbségeként határozhatjuk meg.

A kevésbé csökkenő családszám és a sokkal erőteljesebben fogyó népességszám természetes következménye, hogy a 100 családra jutó személyek száma is egyre kisebb lesz. Ez a mutató már 1980 előtt 300 alá esett, 1981-ben 293, az időszak végére pedig 280 körül várható.

A loo családra jutó személyek száma, természetesen egybemos különbségeket, semmiképpen nem szabad tehát úgy értelmezni, hogy az egygyermekes családok általánossá válnak, sőt a házaspárok egy része egyáltalán nem akar gyermeket. Az élő népességben ugyanis mindig nagyszámu fiatal házaspár van, akiknek még nincs gyermeke, vagy még csak egy gyermeke van, az idősebb generációban pedig a gyermekek saját család alapítása révén kiválnak a családból, így a család a házaspárra szükül, akárhány gyermeket neveltek is fel.

Külön meg kell említenünk az egy szülő-gyermek típusu családokat, ahol az átlagos nagyságot az egyik szülő hiánya csökkenti. Ezek aránya az 5. tábla alapján 10-12 % körül mozog, tehát sulyuk az átlagban elég nagy.

Lényegében az előbbi megjegyzések vonatkoznak a lo. táblába foglalt loo családra jutó gyermekek számára is. Ilyenképpen a 9. és lo. tábla számadatainak abszolút értéke önmagában semmit sem mond a családok termékenységéről, csökkenő irányzatuk azonban, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a lo. tábla idősorai egy árnyalattal gyorsabb fogyást mutatnak, mint amit a 9. táblában láthatunk, közvetve hozzájárulnak a családok jövőbeli összetételének vizsgálatához. Nem szabad azonban soha megfeledkeznünk arról, hogy a népességelőreszámítások alaphipotézisei szerint az 1986-ban várható /feltételezett/ termékenységi mélypontra az egy anyától élete folyamán várható gyermekszám országos átlagban 1,5, előtte és utána is ennél magasabb. loo tényleges család tehát élete folyamán bizonyosan több gyermeket nevel fel, mint akár az 1981-es legmagasabb loo családra jutó gyermekszám. A 9. és lo. tábla szélsőségesen alacsony adatai tehát a keresztmetszeti és időtartam megfigyelés elvéréseinek nyilvánvaló következménye.

Térjünk vissza röviden még az 5. tábla tartalmára. Ebből a családok számának időbeli alakulásán kívül, néhány családtípus megoszlásait és számának alakulását is leolvashatjuk. A megoszlás a már ismert okok miatt lényegében állandó. A családok többsége gyermekkel vagy anélkül élő házaspár, körülbelül egytizedük azonban egy szülő-gyermekkel típusu család/mag/. Ez utóbbiak összes számának alakulása együtt fut a családok számával, azaz kismértékben csökken.

Az egy szülő-gyermekkel típusu családok kisebb része, mintegy egyhatoda apa gyermekkel, öthatoda pedig anya gyermekkel. A két alcsoport közül az első az idők folyamán enyhe /legalábbis relativ/ emelkedést mutat. Ezt azonban a hipotézisekről szóló fejezet végén említett probléma miatt, nevezetesen, hogy a házasságkötések számát a "házassági piacon" megjelenő népesség nemi aránya befolyásolja, nem fogadhatjuk el. Itt egyszerűen arról van szó, hogy számítási eljárás kismértékű torzításából eredő, nőknél nagyobb számú házas családi állapotú férfi prognosztizálása, az eljárás későbbi számítási lépéseiben kissé megemelte az apa gyermekkel típusu családok számát. A hiba tulajdonképpen jelentéktelen, hiszen az arány alig változik, de az adatok kritika nélküli elfogadása téves következtetésekre vezetne.

Az egy szülő-gyermekkel típusu családok összes száma az előbbi hiba ellenére elfogadható és mutatja, hogy a mindenképpen nehezebb helyzetű és több társadalmi támogatásra szoruló sérült családok száma lényegében nem csökken.

VIII. SZEMPONTOK AZ EREDMÉNYEK FELHASZNÁLÁSÁHOZ

Az előreszámított adatok mindenkor az adatbázisból, a hipotézisekből és az előreszámítás módszeréből eredő bizonytalansággal írják le a jelenségek jövőbeli alakulását. Az adatbázis lehet ugyan gyakorlatilag pontos, mint pl. a népeségelőreszámítás népszámlálásból származó induló népessége, a család-háztartás előreszámításához azonban az előreszámított népességet vettük alapul, ami már statisztikai hibákkal terhelt.

Az első szempont tehát az eredmények jellegéből rögtön adódik, a felhasználónak tekintettel kell lennie arra, hogy a számított értékek csak közelítően írják le a család és háztartás jellemzők /szám, megoszlás, és mutatók/ várható alakulását.¹⁵ A biztonság érdekében legalább a változatok által meghatározott sávval kell számolni, éppugy, mint a népeségelőreszámításoknál. A statisztikai hibák hangsúlyozása mellett rá kell azonban mutatnunk arra a tényre, hogy a változatok által meghatározott sáv jóval keskenyebb, mint ami a népeségelőreszámítás sávjának mechanikus transzformálásával várható volna. Ez arra mutat, hogy a számítási módszer a család keletkezés-szétbomlás és a háztartásszerveződés lényeges elemeit /a házassági mozgalom korspecifikus jellemzőit és a családmagok rokon és nem rokon személyekkel alkotott háztartási kapcsolatát a szűkös lakásviszonyok mellett/ jól modellezi. Másrészt ismételten az első házasságkötések vizsgálá-

¹⁵ Az állítás itt az állandósági hipotézis miatt hatványozot-
tan érvényes, de természetesen vonatkozik bármely "érdemi"
előreszámításra is.

tából levont következtetésekre hivatkozva¹⁶ a népesség demográfiai strukturájának a jövő népességfejlődésre gyakorolt döntő hatása is oka, az eltérések csökkenésének.

A nemi és korstruktúra központi szerepének felismerése az imént tárgyalt kedvező jelenség mellett is igen nagy felelősséget ró a tervezésre, a tervek megvalósításának rövid, közép és hosszútávú demográfiai következményei mellett kötelezően mérlegelni kell a generációkon túlmutató nagytávú hatásokat.

A család-háztartás adatok felhasználásának másik lényeges szempontja az egyes változók pontos fogalmi megkülönböztetése. Itt elsősorban a család és háztartás fogalmának elválasztására gondolunk, de igen fontos a népességkategorióiból eredő strukturális különbségek figyelembevétele is.

Az eredményeket nézve feltűnő, hogy a háztartások átlagos nagysága kisebb mint a családoké, holott a háztartás a tágabb egység. A látszólagos ellentmondás egyszerű következménye az egyedülállók nagy számának, ami csökkenti a háztartások átlagos nagyságát, ugyanakkor egy családmag minimálisan két személyből áll.

Ismeretes, hogy a népességelőreszámítás /minden korábbi esethez hasonlóan/ lakó népességre készült, ezért a család-háztartás előreszámításokat szükségképpen szintén lakó népességre végeztük el. Állandó népességet alapulvéve, a különböző összetételű háztartások száma és aránya kisebb-na-

¹⁶ Lásd 5. fejezet c. pont.

gyobb mértékben megváltozna. Az 1980. évi népszámlálás adataiból ítélve az eltérés általában nem jelentős, csak az egyedülállók számában látszik nagyobb változás, a lakó népességbeli 731 ezerrel szemben az állandó népességben 682 ezer. /Felhívjuk a figyelmet, hogy ez utóbbi egyáltalán nem kis szám, most már a jogilag egyedülállók tömegét mutatja./ Az abszolút lakásigény számításánál további nehézséget jelent, hogy a család-háztartásokban a családmaggal együttélő személyek száma és kora nehezen becsülhető, ezenkívül a lakó népességre prognosztizált adatok mellett ezek jogi helyzete is különböző lehet.

Az előreszámítás jelen szakaszában nem volt mód a háztartások tagszám / nagyság/ szerinti megoszlásának előállítására sem. Ez utóbbiak becslését rövidebb távon az 1980. évi népszámlálás arányainak felhasználásával lehet megkísérelni, mert az elmúlt népszámlálások eredményei azt mutatják, hogy az arányok igen lassan változnak, azonban nem szabad megfeledkezni az időszak első szakaszában gyorsan csökkenő termékenységről, ami éppen a családok, háztartások nagyságának csökkenése irányában hat.

Általánosságban elmondhatjuk, hogy körültekintő mérlegelés mellett, az elkészült család-háztartás előreszámítás szükséges információi viszonylag sokféle szükséglet tervezését lehetővé teszik. Esetenként a direkt számítások - azaz a táblázatokban fellelhető abszolút számok, vagy mutatók közvetlen alkalmazása - mellett, közvetett eszközökkel bővíthető a felhasználás köre. A közvetett eszközökön elsősorban valamely szükséglet, vagy igény körülhatárolását értjük. Ez, különösen rövid távon, népszámlálási, háztartásstatisztikai és egyéb vizsgálatokból származó információkkal kiegészítve biztosíthatja a tervezésben megkívánt pontosságot.

Irodalom

1. United Nations: Methods of Projecting Households and families. Manual VII.ST/SOA/SER.A/54
2. Tamásy József: Profections of families in Hungary. United Nations World Population Conference. Belgrade, 1965. /WPC/WP/288/.
3. 1980. évi népszámlálás. Demográfiai adatok I. 21. kötet. SKV
4. 1980. évi népszámlálás. Háztartás és család adatok I. 23. kötet. SKV
5. 1980. évi népszámlálás. Háztartás és család adatok II. 26. kötet. SKV
6. Csernák Józsefné: Az első házasságkötések alakulása Magyarországon a II. világháboru után. Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei. 54. kötet. 1983/1. SKV
7. Bies Klára - Hablicsek László - Szabó Kálmán: Magyarország népessége 1981-2001, országos népességelőreszámítás. Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei. 55. kötet. 1983/2. SKV
8. Tamásy József: Házasság, válás, családalakulás. A családok és háztartások összetétele. Demográfia. 1975. 2-3. sz. 201-222.
9. Pallós Emil: A népesség családi állapot szerinti előre-számítása /népmozgalmi módszer/. Demográfia. 1969. 1-2. sz. 106-113.

T Á B L Á Z A T O K

1. A népesség megoszlása családi állapot szerint az egyes változásokban 1981-2001

/százalék/

É v	Nőtlen, hajadon	Házas	Özvegy	Elvált
<u>I. változat</u>				
<u>Férfi</u>				
1981	39,9	54,5	2,7	2,9
1986	39,4	54,9	2,7	2,9
1991	39,0	55,3	2,7	3,0
1996	38,4	55,9	2,7	3,0
2001	37,5	56,7	2,7	3,0
<u>Nő</u>				
1981	31,4	51,0	13,1	4,5
1986	31,5	50,6	13,4	4,5
1991	30,9	50,8	13,7	4,5
1996	30,1	51,4	13,9	4,5
2001	29,6	51,7	14,1	4,6
<u>II/1. változat</u>				
<u>Férfi</u>				
1981	39,9	54,5	2,7	2,9
1986	39,1	55,2	2,7	3,0
1991	38,2	56,0	2,7	3,0
1996	37,4	56,8	2,7	3,1
2001	36,6	57,6	2,7	3,1
<u>Nő</u>				
1981	31,4	51,0	13,1	4,5
1986	30,9	51,0	13,6	4,5
1991	29,8	51,6	14,0	4,6
1996	28,6	52,4	14,0	4,6
2001	28,1	52,7	14,6	4,7
<u>II/2. változat</u>				
<u>Férfi</u>				
1981	39,9	54,5	2,7	2,9
1986	39,0	55,3	2,7	3,0
1991	38,2	56,0	2,7	3,0
1996	37,5	56,7	2,7	3,1
2001	37,0	57,3	2,7	3,1
<u>Nő</u>				
1981	31,4	51,0	13,1	4,5
1986	30,9	51,0	13,6	4,5
1991	29,9	51,5	14,0	4,6
1996	28,9	52,2	14,3	4,6
2001	28,6	52,3	14,5	4,6
<u>II/3. változat</u>				
<u>Férfi</u>				
1981	39,9	54,5	2,7	2,9
1986	39,1	55,2	2,7	3,0
1991	38,3	55,9	2,7	3,0
1996	37,8	56,4	2,7	3,1
2001	37,4	56,8	2,7	3,1
<u>Nő</u>				
1981	31,4	51,0	13,1	4,5
1986	30,9	51,0	13,6	4,5
1991	29,9	51,5	14,0	4,6
1996	29,1	52,0	14,3	4,6
2001	28,9	51,8	14,7	4,6

2. A különböző típusú háztartások számának alakulása

1981-2001

/1000 fő/

É v	Háztar- tások	E b b ő l		
		család-ház- tartások	nem rokon sze- mélyek közös házt.	egyedül- álló
		s z á m a		

I. népességelőreszámitási
változat

1981	3737,9	2872,1	136,0	729,8
1986	3738,6	2879,6	135,2	723,8
1991	3734,2	2872,7	135,4	726,1
1996	3749,9	2881,4	135,9	732,6
2001	3768,4	2901,5	134,9	732,0

II/1. népességelőreszámitási
változat

1981	3737,8	2872,0	136,0	729,8
1986	3733,0	2872,8	135,3	724,9
1991	3716,3	2850,3	136,0	730,0
1996	3716,5	2840,4	137,3	738,8
2001	3716,2	2843,1	136,3	736,8

II/2. népességelőreszámitási
változat

1981	3737,8	2872,0	136,0	729,8
1986	3733,0	2872,8	135,3	724,9
1991	3717,9	2852,5	135,9	729,5
1996	3722,0	2847,4	137,1	737,5
2001	3725,4	2854,2	136,0	735,2

II/3. népességelőreszámitási
változat

1981	3737,8	2872,0	136,0	729,8
1986	3733,0	2872,8	135,3	724,9
1991	3716,6	2850,3	136,2	730,1
1996	3724,3	2845,4	138,0	740,9
2001	3745,5	2862,9	138,2	744,4

3. A különböző típusú háztartásokban élők számának alakulása 1981-2001

/1000 fő/

É v	Háztar- tások- ban	E b b ő l			Egyéb tipu- su /intéze- ti/ háztar- tásban élők
		család- házt-ban	nem rokon személyek közös házt.	egyedül álló	
élő személyek száma					

I. népességelőreszámitási változat

1981	10383,8	9382,0	272,0	729,8	329,1
1986	10336,1	9342,0	270,3	723,8	333,8
1991	10236,7	9239,8	270,8	726,1	346,1
1996	10172,8	9168,4	271,8	732,6	344,2
2001	10161,5	9159,7	269,8	732,0	322,6

II/1. népességelőreszámitási változat

1981	10383,5	9381,7	272,0	729,8	329,1
1986	10256,8	9261,3	270,6	724,9	333,6
1991	10017,5	9015,4	272,1	730,0	345,6
1996	9866,3	8852,9	274,6	738,8	341,9
2001	9817,4	8808,0	272,6	736,8	310,2

II/2. népességelőreszámitási változat

1981	10383,5	9381,7	272,0	729,8	329,1
1986	10256,8	9261,3	270,6	724,9	333,6
1991	10034,1	9032,7	271,9	729,5	345,5
1996	9918,2	8906,7	274,0	737,5	341,6
2001	9913,0	8905,9	271,9	735,2	310,8

II/3. népességelőreszámitási változat

1981	10383,5	9381,7	272,0	729,8	329,1
1986	10256,8	9261,3	270,6	724,9	333,6
1991	10040,1	9037,7	272,3	730,1	345,9
1996	9958,7	8941,9	275,9	740,9	342,9
2001	10030,1	9009,3	276,4	744,4	313,9

4. Család-háztartások számának és összetételének alakulása 1981-2001

/1000 fő/

É v	Család ház- tartások száma	E b b ő l		
		Egy csalá- dos ház- tartás	Két csalá- dos háztar- tás	Három és több családos ház- tartás

I. népességelőreszámítási
változat

1981	2872,1	2714,5	152,5	5,1
1986	2879,6	2729,6	145,4	4,6
1991	2872,7	2724,2	143,9	4,6
1996	2881,4	2728,8	147,8	4,8
2001	2901,5	2746,7	149,9	4,9

II/1. népességelőreszámítási
változat

1981	2872,0	2714,4	152,5	5,1
1986	2872,8	2723,1	145,1	4,6
1991	2850,3	2702,8	142,8	4,7
1996	2840,4	2689,7	145,8	4,9
2001	2843,1	2691,6	146,5	5,0

II/2. népességelőreszámítási
változat

1981	2872,0	2714,4	152,5	5,1
1986	2872,8	2723,1	145,1	4,6
1991	2852,5	2705,0	142,9	4,6
1996	2847,4	2696,5	146,0	4,9
2001	2854,2	2702,2	147,1	4,9

II/3. népességelőreszámítási
változat

1981	2872,0	2714,4	152,5	5,1
1986	2872,8	2723,1	145,1	4,6
1991	2850,3	2702,8	142,8	4,7
1996	2845,3	2694,3	146,1	4,9
2001	2862,9	2709,9	148,0	5,0

5. A különböző összetételű családok számának alakulása 1981-2001

/1000 fő/

É v	Családok	E b b ő l			
		Házaspá- rok	egy szülő gyerekekkel		
			együtt	apa gye- rekkel	anya gye- rekkel
s z á m a					

I. népességelőreszámitási változat

1981	3034,8	2696,1	338,7	56,3	282,4
1986	3034,2	2706,3	327,9	56,6	271,3
1991	3025,8	2701,9	323,9	56,4	267,5
1996	3038,9	2716,7	322,2	56,5	265,7
2001	3061,3	2742,2	314,1	57,1	257,0

II/1. népességelőreszámitási változat

1981	3034,7	2696,0	338,7	56,3	282,4
1986	3037,2	2696,5	330,7	56,5	274,2
1991	3002,5	2669,6	332,9	55,8	277,1
1996	2995,9	2658,2	337,7	55,4	282,3
2001	2999,6	2666,6	333,0	55,5	277,5

II/2. népességelőreszámitási változat

1981	3034,7	2696,0	338,7	56,3	282,4
1986	3027,2	2696,5	330,7	56,5	274,2
1991	3004,8	2672,8	332,0	55,9	265,1
1996	3003,3	2668,2	335,1	55,7	279,4
2001	3011,2	2682,3	328,9	55,8	273,1

II/3. népességelőreszámitási változat

1981	3034,7	2696,0	338,7	56,3	282,4
1986	3027,2	2696,5	330,7	56,5	274,2
1991	3002,5	2669,6	332,9	55,8	277,1
1996	3001,3	2664,3	337,0	55,6	281,4
2001	3020,8	2690,7	330,1	56,2	273,9

6. A családokban élők számának alakulása az egyes
népességelőreszámitási változatokban 1981-2001

/ 1000 fő /

É v	I.	II/1.	II/2.	II/3.
	népességelőreszámitási változat			
1981	8905,4	8905,1	8905,1	8905,1
1986	8867,1	8785,1	8785,1	8785,0
1991	8764,0	8535,0	8552,9	8557,8
1996	8690,5	8367,0	8422,4	8453,1
2001	8683,6	8323,6	8423,6	8515,8

7. 100 háztartásra jutó személyek számának alakulása az 1960. 1970. és 1980. évi népszámlálások és a népességelőreszámítás különböző változatai szerint, 1981-2001

É v	I.	II/1.	II/2.	II/3.
	népességelőreszámítási változat			
1960	310 ¹⁷			
1970	295 ¹⁷			
1980	279 ¹⁷			
1981	277,8	277,8	277,8	277,8
1986	276,5	274,8	274,8	274,8
1991	274,1	267,6	269,9	270,2
1996	271,3	265,5	266,5	267,4
2001	269,6	264,2	266,1	267,8

¹⁷ tényadat

8. 100 család-háztartásra jutó személyek számának alakulása az 1960. 1970. és 1980. évi népszámlálások és a népességelőreszámítás különböző változatai szerint 1981-2001

É v	I.	II/1.	II/2.	II/3.
	népességelőreszámítási változat			
1960	347 ¹⁸			
1970	341 ¹⁸			
1980	327 ¹⁸			
1981	326,7	326,7	326,7	326,7
1986	324,4	322,4	322,4	322,4
1991	321,6	316,3	316,7	317,1
1996	318,2	311,7	312,8	314,3
2001	315,7	309,8	312,0	314,7

¹⁸ tényadat

9. 100 családra jutó személyek számának alakulása az 1949, 1960, 1970. és 1980. évi népszámlálások és a népességelőreszámítás különböző változatai szerint, 1981-2001

É v	I.	II/1.	II/2.	II/3.
	népességelőreszámítási változat			
1949	339 ¹⁹			
1960	312 ¹⁹			
1970	301 ¹⁹			
1980	294 ¹⁹			
1981	293,4	293,4	293,4	293,4
1986	292,2	290,2	290,2	290,2
1991	289,6	284,3	284,6	285,0
1996	286,0	279,3	280,4	281,6
2001	283,7	277,5	279,7	281,9

¹⁹ tényadat

10. 100 családra jutó gyermekek számának alakulása az 1949, 1960, 1970. és 1980. évi népszámlálások és a népességelőreszámítás különböző változatai szerint, 1981-2001

É v	I.	II/1.	II/2.	II/3.
	népességelőreszámítási változat			
1949	152 ²⁰			
1960	126 ²⁰			
1970	111 ²⁰			
1980	105 ²⁰			
1981	104,6	104,6	104,6	104,6
1986	103,0	101,1	101,1	101,1
1991	100,3	95,4	95,7	96,1
1996	96,6	90,6	91,6	92,9
2001	93,9	88,6	90,7	92,8

²⁰ tényadat.

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982.

1. Népesedés és népesedéspolitika tárcaszintű középtávu kiemelt kutatási főirány /1982-1985/.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet távlati tevékenységének irányelvei /1982-1990/.
2. Érték-orientációk a népesedési magatartásban.
3. A sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai egészségi állapota /Előzetes tájékoztató/.
4. A népességelőreszámítások néhány módszertani kérdése /Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának/.
5. A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségeiről.
6. A területi népességprognózisok előkészítése.
7. A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983.

8. Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban /1872-1873/.
10. A népesedéspolitika tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat-európai tapasztalatok.
11. Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista országokban.

12. Születési súly és születési hossz standard az 1973-78. évben élveszületett újszülöttek adatai alapján.
13. Fiatalkori terhések társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. A népesedéspolitikai eszközök, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984.

15. Szolgálati használatra!

Statisztikai Kiadó Vállalat

Felelős vezető: Kecskés József igazgató

Nyomdaüzem - 84-5826-10

Formátum: A/4 Terjedelem: 7, 5 (A/5) iv